

לנוסח הרא"ף במסכת שקלים (נוסח הפנים של מהדו"ק) *

מאת משה עסיס

מסכת שקלים עם פירוש ר' אליהו פולדא, חשובה משתי בחינות: הנוסח והפירושו. הרא"ף הוא ראשון מפרשי הירושלמי האחרונים באשכנז, וגדולי המפרשים שאחריו הושפעו ממנו¹. ואילו נוסחו – המוגה² – במסכת, הפך להיות אחד מנוסחיה החשובים, והבלעדי, בדפוסי הירושלמי האחרונים³. לפיכך, בדיקה מדוקדקת של נוסח זה היא רבת חשיבות, הן לתולדות הנוסח של המסכת, הן לדרך טיפולו של הרב בנוסח הירושלמי, בפירושו לסדר זרעים⁴.

את עיקרי הדברים בבדיקה זו, קבעתי כבר במקום אחר⁵, באופן כללי: 'באשר לטיבו הכולל של נוסח הרא"ף, הרי העיון מלמד שהוא נוסח "בבלי" מעובד של הירושלמי דפוס קראקא, עם הגהות מדפוס יוסטניאה הנ"ל⁶ ומקורות אחרים שהוצע ע"י הרא"ף עצמו'. מטרתי הבאה היתה, לבחון ולתאר נוסח זה בצורה יותר מדוקדקת ומפורטת, כדי לעמוד על סוף דרכו של הרא"ף במלאכת עיבוד זה. בחינה זו התייחסה לשתי המהדורות שפרסם הרב בחייו⁷: פפד"מ תמ"ט (1688/9) ואמשטרדם ת"ע (1709/10)⁸; הראשונה עם פירוש קצר

• מראי המקום למס' שקלים במאמר זה, הם על-פי דפוס קראקא (=ד"ק), להוציא ההערות: 13-17, שם הם על-פי דפוס ויניציאה (=ד"ו) של הירושלמי. ההבדל בין ד"ו לד"ק, הוא משורה אחת עד ארבע שורות, למטה או למעלה. בשורות האחרונות של העמודה, ישנו מעבר לעיתים לשורות הראשונות של העמודה הבאה. מראי-המקום הם לעתים כפולים (למהדו"ק ולד"ק), זאת כדי להקל על המעיין. כשתיבה אינה מופיעה בשורה, הרי כוונת מ"מ, ששם הייתה ראויה להופיע, אילו הייתה. בציטוטי הפירוש שבהערות, לא ציינתי לעיתים את הדיבור המתחיל, אלא מספר השורה בפנים, והמעיין ימצא אותם על-פי זה בקלות. תיבה שמופיעה יותר מפעם אחת בשורה, ציינתי את מקומה על-ידי אות עילית: א, ב, ג.

במהדו"ק ישנו שיבוש במספור העמודים בדפוס: אחרי דף ט"ו (בדפוס: יה), מופיע דף י"ח (ואחריו ט"ז וכו'). אני סימנתי את ארבעת העמודים האלה: ט"ו א'-ד. דף י"ז ודף כ"א חסרים לגמרי. דף כ"ח צוין בשיבוש: כ"ו, ואני ציינתי תמיד: כ"ח.

1. ראה ל. גינצבורג, פירושים וחדושים בירושלמי, א, ניו יורק תש"א, מבוא, עמ' קכ"א-קכ"ג.
2. ראה מה שכתבתי במאמרי: 'לתולדות הנוסח של מסכת שקלים', 'דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות - מחקרים בתלמוד, הלכה ומדרש', ירושלים תשמ"א, עמ' 154.
3. ראה מש"כ שם, עמ' 155-156.
4. לפי שעה, ראה מה שכתב ז' פראנקעל, מבוא הירושלמי, קמ"א ע"א: ש. ליברמן, 'משהו על מפרשים קדמונים לירושלמי', ס' היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, החלק העברי, נ"י תש"י, עמ' שי"ז-שי"ח.
5. במאמרי הנ"ל בהע' 2, עמ' 154.
6. שם.
7. מהדורה שלישית נתפרסמה עוד בחייו, באמשטרדם תפ"ז (שהרב נפטר בשנת תצ"א = 1731 לס'. ראה: הרב י. תמר, עלי תמר א, ירושלים תשל"ט, הקדמה, עמ' 9). אבל היא יצאה לאור ע"י ר' יעקב מקראקא, ואין אנו דנים בה כאן.
8. מכאן ואילך: מהדו"ק ומהדו"ב.

ותוספות מעטות, והשנייה עם פי' מחדש וארוך יותר, ושלושה דיבורי תוספות בלבד לפי".
 בבדיקה זו השווייתי את נוסח מהדו"ק לדפוס קראקא שס"ט (1608/9)⁹ של הירושלמי,
 לאורך כל המסכת. בפרק א' רשמתי לי את כל ההבדלים ביניהם, להוציא חילופים בכתיב¹⁰
 וקיצורים¹¹. ואילו מפ"ב ואילך, רק חילופים בעלי משמעות תוכנית, או כאלה הנוגעים
 לצורת סידורה של המסכת¹². שנית, השווייתי את נוסח מהדו"ק למהדו"ב, להוציא חילופי
 כתיב וקיצורים. ולבסוף, מכיוון שראיתי שנוסח הלימות בשתי המהדורות שונה מנוסח
 הפנים, חזרתי והשווייתי את נוסח כל מהדורה ללימות שלה, כולל חילופי כתיב.

הבדיקה העלתה, שהחילופים שבין מהדו"ק לד' קראקא מגיעים לכמה מאות, בעוד שאלה
 שבין מהדו"ק למהדו"ב קרוב למאה בלבד. כמו כן, החילופים שבין מהדו"ק ללימות שלה
 קצת למעלה ממאתים, ואלה שבין מהדו"ב ללימות שלה קרוב לשלוש מאות.

הבדל זה שבין החילופים אינו כמותי בלבד, אלא גם איכותי. כי בעוד שהחילופים שבין
 מהדו"ק למהדו"ב רובם בתחום השיבושים והחסרות, כשמספר קטן מאוד מהם מציע הבדלי
 תוכן ממשיים, באשר שתי המהדורות מציגות נוסח אחד בסופו של דבר: הרי החילופים בין
 נוסח הפנים ללימות בשתי המהדורות כוללים כמה עשרות שינויים, המעלים בעיקר תמונה
 של מסורת נוסח שונה. ואילו החילופים שבין מהדו"ק (ולמעשה, שתי המהדורות) לד'
 קראקא, כוללים למעלה ממאה וחמישים שינויי-נוסח, המציגים גם מסורת נוסח שונה, גם
 גרסאות מיוחדות ע"י הרא"ף עצמו, לכל אורכה של המסכת.

במאמר זה אני בא להציע את חלקו הראשון של מחקר זה: ההשוואה בין נוסח הפנים של
 מהדו"ק לד' קראקא; את שאר הדברים מקווה אני להביא במבואי למסכת.

נוסחו של הרא"ף במסכת שקלים, בנוי על ד' קראקא של הירושלמי. דבר זה מוכח ע"פ
 כמה גרסאות, שבהן תואם נוסח הרא"ף לד"ק, נגד ד"ו של הירושלמי. מהן תוספות¹³, מהן
 מחיקות¹⁴, מהן חסרות¹⁵ ומהן הגהות¹⁶. גרסה אחת היא קריאה משובשת של ד"ק¹⁷.

9. שכן נוסח זה בנוי על ד' קראקא; ראה לקמן בהמשך.
10. כגון: ותיתרם (ד"ק מ"ה ד' שורה 23) – ותתרם (מהדו"ק א' א' שורה 12); כהנא (שם, שורה 27) –
 כהנה (שם, שורה 19); כיר"ב: לפניו (מ"ה ג' שורה 49) – לפנים (שם, שורה 8).
11. כגון: ר' יהודה (מ"ה ג' 49) – ר"י (א' א' 7); באח' (מ"ה ד' 22) – בא' (שם, 11); נאמר (שם, 31) –
 נא' (שם, 19). וכאלה הרבה.
12. כוונתי לפסקאות.
13. אמר רבי אבון אף בפרשה הזאת נאמר בה שלש תרומות. כ"ה בד"ו (מ"ז א' 1-2). אבל בד"ק
 נוסף: מחצית השקל תרומה לה', יתן ת רומת (כך!) ה', לתת את תרומת ה'. וכ"ה במהדו"ק ב' א'
 10.
14. והא תנינן עשירית האיפה חולין, עוד הוא פתר לה במכנס פרוטרוט וכבית הלל. כ"ה בד"ו (מ"ו ד'
 4-5). ולי' בד"ק. וכן לי' במהדו"ק ו' א' 24.
15. מן זהוה נסיב הוה אמר ליה מתנה, אמר רבי חייה בר אדא. כ"ה בד"ו (מ"ט ב' 8). וכ"ה שם
 במקבילה בפאה פ"ח ה"ט כ"א ב' 28 (אבל שם: נסב ליה, הוה לי, חיאי). אבל בד"ק חסרות
 המלים: מתנה אמר רבי. המלים 'אמר רבי' חסרות גם במהדו"ק י"ח ב' 32. ואילו במקום 'מתנה',
 הגיה בפנים: 'מתנה היא לד'. וכמ"ש בפירושו: 'ה"ג מתנה היא לך' (שם, י"ט א'). וכזרכו
 במהדו"ק להגיה הפנים ע"פ ה"ג.
- אמר רבי שמואל בר רב יצחק. כ"ה בד"ו (נ' ב' 30). אבל בד"ק "יצחק" לי'. וכן לי' במהדו"ק
 כ"ז ב' 6.
16. מה עבד לה רבי שמעון בן לקיש. כ"ה בד"ו (מ"ו ד' 2). והגיהו בד"ק: ר' יוסי בשם ר' לעזר. וכ"ה
 במהדו"ק: ר"י בשם ר"א (ו' א' 22-23); מהו למיעבד קמי דארורא צילמא. כ"ה בד"ו (מ"ז א' 14).

ואעפ"כ, מרובים השינויים שבין שני הנוסחים. שכן השתמש הרב בתיקון ובקביעת נוסח המסכת, גם בדפוסי המסכת שעם הבבלי¹⁸. יש והוא מביאם במפורש: 'דפוס יוסטניאה'¹⁹, 'דפוס אמשדרד' (כך!)²⁰; ויש בכינויים סתמיים: 'ס"א'²¹, 'נ"א'²², 'ויש ספרי'²³ (וכיו"ב

- אבל בד"ק: למיעבר. והיא הגהת ר' דוד דרשן בפי' הקצר שם: "למעבד צ"ל למיעבר". וכן במהדו"ק: למעבר (ח' א' 8); על דעלי אבא בר בא. כ"ה בד"ו (מ"ז ד' 30). אבל בד"ק: על דא עליל. והיא הגהת ר"ד דרשן, שם: 'על דא עליל גרסי' ופי' על זה הקשה והעליל אבא בר בא. וכ"ה במהדו"ק (ו' ב' 32-33); על דאעלי רבי חנינה. כ"ה בד"ו (שם, 42). אבל בד"ק: על דא עליל. וכ"ה במהדו"ק (ז' א' 11); רבא בדמיהן שנו. כ"ה בד"ו (נ' ד' 1). אבל בד"ק: לבא. וכ"ה במהדו"ק (כ"ט א' 1).
17. תיפטר שירד שטף של גשמים ושטפו. כ"ה בד"ו (מ"ז א' 20). ובד"ק: ושטפו י. יו"ד זו כביכול, אינה אלא נקודה עלית לסי' פיסוק, הרווחת בד"ק. אלא שהרא"ף קרא אותה כאן יו"ד בטעות, והעתיק במהדו"ק: ושטפוי. שיבוש זה נשתמר גם במהדו"ב (ב' ב' 26).
18. כמ"ש בתוספותיו ה' א' ד"ה כי היכי, 'בכל ספרי הדפוס גרס הא מילתא'.
19. בהקדמתו: 'בכך ראיתי להביא המסכת הלז לבית הדפוס כדי להשלים הסדר כפי אשר נדפס עם הש"ס בבלי בדפוס יוסטניאה'. והוא הלשון שבא בשער המס' בד' קראקא שס"ג: 'כפי אשר נדפס בוויניציאה הבירה בדפוס יוסטניאה', כפי שכבר הערתי במאמרי הנ"ל בה"פ 2, עמ' 154.
20. בפירושו ה' א' ד"ה ה"ג מתני' בש"ש, 'וכן הוא בש"ס דפוס אמשדרד' (כך!). ונראה שהכוונה לד' אמשטרדם ת"ה, שנדפס בבית עמנואל בנבנשתי. גם בדפוס זה צויין בשער: 'כפי אשר נדפס בוויניציאה הבירה בדפוס יוסטניאנה'. ומכיוון שמדפוסי הבבלי שהיו לפניו הוא מפרש רק בד' זה ובד' יוסטניאה, וגם כאן צויין על השער: 'דפוס יוסטניאנה'. אני משתמש בד' זה להלן בהשוואת הנוסחים. ובעיקרו של דבר, נו' הבבלי בדפוסים אלה הוא נוסח אחד (להוציא שינויים מעטים).
21. ה' ב' ד"ה וחש לומר 'ובס"א גרס חש לומר' (וכ"ה בדפוס אמשטרדם הנ"ל); שם, ז' א' ד"ה מ"מ פסול הוא, 'אין תימר משתנה כו' פיגול ואין תימר אין משתנה כו' פיגול הכי הגירסא בס"א וכן עיקר' (וכ"ה בד"א הנ"ל).
22. שם, ט"ז א' ד"ה בסיכתא, 'נ"א בסיפתא'. נוסח זה בדיוק לא מצאתי בד' שלפני. שכן בד"א הנ"ל הגי': 'בסופית'. וכ"ה בד"ו רפ"ב ורפ"ז, ד' יושטיניאן ש"י, ד' בסיליאה ש"מ, וד' לובלין שפ"א. אמנם, בד' קראקא שס"ג: בסיפתא (בסיפותא?). אבל עדיין נוסח הרב קרוב מאוד לנו' זה, אבל לא זהה עמו. ושמא נפלה בלשונו שגיאת דפוס, או לא דייק בכתיב בהעתקה.
23. שם, כ"ז א' סד"ה מפני הטמא', 'ויש ספרי' דגרסי' איפכא דכתיב ויתנהו בשער בית ה' תוצה והכתיב כו' ולאותן ספרי' גרסי' מפני הרמאין'. גם כאן, לא מצאתי בד' שלפני, כגרסה זו שמביא הרב. שכן הגרסאות בכלם: 'שנ' ויא' המלך ויעשו ארון אחת ויתנהו בהיכל ב' ה' ויקב תור בדלתו רב הונא א' מפני הטמאין' (ע"פ ד"ז רפ"ב). ואין זכר בכלם לפסוק הראשון שהביא. וצע"ג. ואילו גרסת 'מפני הרמאין' שהזכיר, נמצאת בד"ו רפ"ז. נראה אפוא, שהיה לפניו גם דפוס זה. ולפי הנו' שלפנינו יוצא, שכאן הוא עיבד את הירושלמי ע"פ הבבלי, בשיבוש הכתובים. שכן הפסוק שביירו': 'ויאמר המלך וכו'', הוא בדה"ב כ"ד: 8, ואילו הפסוק שבבבלי תחילתו מדה"ב הנ"ל, וסופו ממ"ב י"ב: 10; והשיבוש קיים כבר בבבלי. ושינה 'שנאמר' שבבבלי ל'דכתיב', ו'הא כתיב' שביירו', ל'והא דכתיב'.
- ומן הראוי להקביל כאן את הגרסאות השונות:

במהדו"ב: 'דפוס יוסטינאי'²⁴, 'ס"א'²⁵, 'ואית ספרים'²⁶.

חלק משינויים אלה שנעשו ע"פ נוסח הבבלי²⁷, כמו כן אחרים שנעשו ע"פ המקבילות שבירושלמי²⁸, התלמוד הבבלי²⁹ ומקורות אחרים³⁰, או משיקול דעתו³¹ ובהם כאלה

הרא"ף:	ד"א:	ד"ק:
דכתיב ויאמר המלך ויעשו ארון אחת ויתנהו בהיכל בית ה' ויקב חור בדלתו והא דכתיב ויאמר המלך ויעשו ארון א' ויתנהו בשער בית ה' חוצה אמר רב הונא מפני הטמאים ר' חונא בשם רב יוסף על שם אך לא יעשה בית יי' ספות כסף מין ספות כסף לא יעשה בית ה'.	שנאמר ויאמר המלך ויעשו ארון אחת ויתנהו בהיכל בית ה' ויקב חור בדלתו רב הונא אמר מפני הטמאין רב הונא בשם רבי יוסי אך לא יעשה בית ה' ספות כסף מזמרות וכו'.	והא כתיב ויאמר המלך ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער בית ה' חוצה, אמר רב חונא מפני הטמאים, ר' חונא בשם רב יוסף על שם אך לא יעשה בית יי' ספות כסף מין ספות כסף לא יעשה בית ה'.

24. י"ג ב' ד"ה כיני מתני', 'ולפי גירסת הדפוס יוסטינאי שעם התלמוד בבלי פירשתי' (וכ"ה בד' אמשטרדם הנ"ל).

25. י"א ב' ד"ה וקשיא, 'ובס"א גרסי' טמאה ממום' (וכ"ה בד"א הנ"ל).

26. י"ז א' ד"ה מפני הטמאי, 'ואית ספרים דגרסי איפכא דכתיב ויתנהו בשער בית ה' חוצה והכתיב ויתנהו בהיכל כולי ולאותה גירסא גרסי' מפני הרמאי'. וראה מש"כ לעיל, הע' 23.

27. ואלה הם: ה"ג דב"ש היא וכב"ה עניי' אוכלי' ומעשרי' וא"ל ר"י שמענו שהוא פטור ממעש' ד"ה משום קנסא' (ג' א' 7-8, מ"ו א' 57-59); 'ול"ג לכלי שרת' (ד' א' 3, מ"ו ב' 24); 'ה"ג אמר ר"י בר ר"ס אתיא כמ"ד תורמי' כו' לא בדה' (ה' א' 16-20, מ"ו ג' 26-28); 'ה"ג אילו הן מעות סתומי (כך!)' (ז' ב' 7, מ"ז ד' 55-56); 'והא תנינן כו' זאת הגירסא שעם הש"ס בבלי ולפי"ו לא גרסי' בסדר המשנה רק לבדק הבית (וכן גרס לעיל במש', י"ח ב' 22 - מ"ע) אבל הגירסא שעם הירושלמי גרס במתני' ללשכת בדק הבית וגרס כיני מתני' לצורך לישכת בדק הבית ותרווייהו חדא נינהו אלא דהש"ס ירושלמי גרס במת' ללשכת בדק הבית וה"פ... ולגירסא אחרת ה"פ... (י"ט ב' 7-10, מ"ט ב' 35-37).

28. 'כדי גמיה ר"י אומר כדי לשוף בהן את הקילור יין כו' וכן הגרסא בפסחי' [פ"י ה"א ל"ז ג' 18-19 ועי"ש] ומה שכתוב בספרי' ברישא דברייתא ר"י אומר כדי מויגת הכוס טעות סופר הוא וליתא בתוספתא [שבת פ"ח (בד' פ"ט), ה"י, מהדד' ליברמן, עמ' 32, שורות 26-27] כללי' (י' א' 21, מ"ז ב' 51-53).

29. ואלה הם: 'ה"ג כותבין אדר ראשון ראשון ושני סתם ר"י אומר ראשון סתם ושני תניין' (ב' א' 22-23, מ"ו א' 15-16), ע"פ בבלי נדרים ס"ג א'; 'ה"ג אשם כו' ר"ש אומר כל עצמן אינן קדושי' (ט"ו ב' 6, מ"ח ב' 45-46), ע"פ בבלי תמורה י"ט ב'; 'ה"ג אמר רבי אין אני רואה כו' (שם, 11; שם, 49-50), ע"פ בבלי שם, כ' א'; 'ה"ג קרבן כו' וברייתא היא במנחות' (כ"ז ב' 4, נ' ב' 30), ע"פ בבלי מנחות ק"ו ב'; 'ה"ג חטאת כו' ולא גרסי' קיני' כו' וכן לא גרס ליה במנחות ועוד דה"ל שבעה אלא לא גרסי' ליה' (כ"ז א' 1; שם, 43-44), ע"פ מנחות ק"ח א'; 'ה"ג ר"א תאפנה נאה כו' (כ"ט ב' 9, נ' ד' 25), ע"פ מנחות נ' ב'; 'ה"ג מאן דאמר נאה כמ"ד אופה ואח"כ טיגון כו' (שם, 11-12; שם, 26-28), ע"פ מנחות שם; 'ה"ג ד"ת כו' וכן הגירסא במנחות' (שם, 21-24; שם, 36-37), ע"פ מנחות נ"א ב'. וכאן הכניס הרב לנו' הירושלמי שני מאמרים בבליים: 'כיון דחזו דקא מיחזקא לישכה', 'כיון דחזו דפשעי בה', שאינם בכל הנוסחאות שלה. ובמהדו"ב (י"א ב') אף העלים את מקורם.

30. ע"פ התוספתא: 'ה"ג כל בירוצי מידות הללו כו' והיא תוספתא פרק עשירי דמנחות [ה"ח, מהדד' צוקרמנדל, עמ' 527, שורה 26] והואיל ודינן שוה לנסכי (כך!) שנתקדשו בכלי כנסכי' נפל הטעות בגרסאות להביא מתני' (כך!) דתודה [שם, פ"ו מ"ד]... (י"ד א' 1-3, מ"ח א' 55-57); 'ה"ג

שהרכיב בהם את נוסח הבבלי בירושלמי³², הביא הרב בפירושו בהצעת "ה"ג" וכיו"ב³³,

בתוספתא [מנחות פ"ז ה' י"ב, עמ' 522, שורה 20] חק עולם מי שהברית כרותה לו והיינו הציבור דברית כרותה לכלל ישראל ובמנחות [נ"א ב'] גרס משל עולם' (כ"ט ב' 18, נ' ד' 32-33). ע"פ הילקוט: 'מתניתין דר"מ היא לא גרסי' במתניתין [ג' ב' 9-10, מ"ה ד' 17-18] אלא השוקל ע"י עצמו וע"י תבירו נותן ב' קולבנות וכן גרס בילקוט פרשת כי תשא' (ד' א' 6, מ"ו ב' 28). ע"פ רמב"ם ומגדל עוז: 'ולא גרסי' כמה שעורן (כך!) של ג' קופות וכן גרס הרמב"ם בפירוש וכן גרס בעל מגדל עוז [לפ"ב מה' שקלים ה"ז] ('י א' 13, מ"ו ב' 44).

אבל מה שכתב בסוף ד"ה נשמענא מן הדא, 'זאת הגירסא לשיטת הראב"ד מהלכות שקלי' [פ"ג ה' י"ב] ('ו' ב' 1, מ"ו ד' 7), אין כוונתו לדעת, אלא לכלל הגרסה בספרים שלנו (אע"פ שהוסיף את המלה "וכא" שם, 6; שם, 9; שאיננה בד"ק ולא בנו' הבבלי), שהיא מתאימה לדברי הראב"ד. וכדברי מגדל עוז, שם: 'אבל אלו הטעמים (של הראב"ד - מ"ע) אינם בגירסות שלנו הספרדיות ועל זה סמך ר"מ ז"ל וכפי קבלתו שם ואם הראב"ד יש לו גירסא אחרת יגדיל תורה ויאדיר'. ואמנם במהד"ב ניסח: 'זה דעתו של הראב"ד ז"ל בסוגיא זאת' (ה' ב' סד"ה ה"נ אלו). ועל עצם העניין, מקווה אני לעמוד בפירושי למסכת.

31. ואלה הם: 'ה"ג לא בא אלא לומר שהמצות הנוהגות באדר שני אינן נוהגות בראשון' (ב' א' 13, מ"ו א' 5-6); 'ה"ג אף שהביא שתי שערות וכן הוא דעת הר"ב' (ג' א' 18; שם, 61-62); 'הא דאיתא בסמוך בשחלקו כו' גרסי' לה הכא ולא גרסי' לה בסמוך ואח"כ גרסי' והן שחלקו כו' (ד' א' 15-16, מ"ו ב' 41-43) - כאן הוא מחליף את סדר המאמרים שבסוגיא ללא הגהה. שכן מן הראוי הוא שתפורש המשנה תחילה כמות שהיא, ואח"כ יובא החילוק בדברי ר' אלעזר; 'ה"ג אנו תנינן אם קרבה הבהמה כו' ר"ש היא כו' (ה' ב' 10-11, מ"ו ג' 42-44); 'ה"ג נולדו ה' בתשרי וה' באב מצטרפין' (ט' ב' 7-8, מ"ו ב' 20); 'זה"ג ניתני כל המעוברי' מא' בתשרי עד ד"ט (כך!) באלול' (שם, 19-20, שם, 32-33); 'זה"ג יצתה נקיבה לעולה כו' (ט"ו ג' 12; מ"ח ג' 9); 'ה"ג א"ל מתנה היא לך' (הפירוש ב"ט א'. הפנים: י"ח ב' 32, מ"ח ג' 9); 'ה"ג מה שלימה ול"ג או מחצה בשחרית כו' (כ"ט ב' 24-25, נ' ד' 38-39).

32. 'ה"ג דר"מ היא ולא גרסי' בדברי ר"א א' שקל שהוא כו' אלא בדברי רב גרסי' לה: 'ה"ג דתניא אילו חייבין בקולבון כו' קולבון א' ר"מ אומר כו' (ד' א' 6-14, מ"ו ב' 28-36). ומן הראוי להקביל בסוגיא סתומה זו, את נוסחאותיה השונות;

הרא"ף:	ד"א:	ד"ק:
מתניתא דר"מ היא דאמר ר"מ כשם ששקלו תורה כך קלבנו תורה קסבר ר"מ בנותן שקלו שלם שהוא חייב בקולבון דאמר ר"מ כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה ואמר לו זה יתנו כזה יתנו נתן סלע ליטל שקל חייב שני קלבונות אמר ר' לעזר דר"מ היא דתניא אלו חייבין בקולבון כו' קולבון א' ור"מ אמר ב' קולבונות ומר רב ד"ה היא דאמר ר"מ אחד שק' שהוא נותן וא' שקל שהוא נוטל וא' לדברי תורה	אלו חייבין בקלבון: תני אלו חייבין בקלבון קלבון אחד ר"מ אומר שני קלבונות מתניתא דר"מ דאמר ר"מ אומר כשם ששיקלו תורה כך קילבונו תורה דאמר ר"מ כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד שלו והראהו לו למשה אמר לו זה יתנו כזה יתנו: הנותן סלע ונוטל שקל: כולה דר"מ הוא דאמר ר"מ אחד שקל שהוא נותן ואחד שקל שהוא נוטל ורב אמר דברי הכל היא אחד שקל שהוא נותן ואח' שקל שהוא נוטל ואח' לדברי תורה	אילו חייבין בקולבון כו'. מתניתא דרבי מאיר דרבי מאיר אמר אע"פ שאין שקלו תורה קולבנו תורה סבר ר' מאיר בנותן שקלו שלם שהוא פטור מן הקולבון. א"ר מאיר כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה אמר לו זה יתנו כזה יתנו. נתן סלע ליטול שקל חייב שני קולבונות. א"ר לעזר דרבי מאיר היא דרבי מאיר אמר אחד שקל שהוא נותן ואחד סלע שהוא נוטל. רב אמר דברי הכל היא אחד שקל שהוא נותן ואחד

קולבונו' אינון אתא ר' ירמ' ר' שמואל בר רב יצחק בשם רב שלש' קולבונות אינון א' שקל שהוא נותן וא' שקל שהוא נוטל וא' לדבר תורה

דעתיה דרב ג' קולבונות הן אתא ר' ירמ' ורב שמואל כדרב יצחק בשם רב ג' קולבונות הן אחד שקל שהו' נותן ואחד שקל שהו' נוטל ואחד לדברי תור'

שקל שהוא נוטל ואחד לדבר תורה. על דעתיה דרב ג' קולבונות אינון. אתא ר' ירמיה רבי שמואל בר רב יצחק בשם רב שלשה קלבונות אינון. אחד שקל שהוא נותן ואחד שקל שהוא נוטל ואחד לדבר תורה.

'ה"ג ע"ד דר"י כו' מאי עבידתייהו' (ה' א' 14-30, מ"ז ג' 30-35). גם כאן עלינו להקביל את הנוסחאות השונות בסוגיית זו מתחילתה, כדי להראות עד כמה השפיעה התוספת הכבלית על צורתה:

הרא"ף:

מתניתא בשומר שכר אבל בש"ח לא בדא אמר ר"א דאמרת בש"ש נגנבו בלסט' מזוין אבדה במי שטבעה ספינתו בים ונשבעין לבני העיר במעמד גזברין כי היכי דלא נחשדינהו א"נ דלא נשוו להו פושעים. אמר רבי יוסטא בר ר' סימון אתייה כמ"ד תורמין על הגיבוי ועל העתיד לגבות ברם כמ"ד אין תורמין על הגיבוי ועל העתיד לגבות ברם כמ"ד אין תורמין על הגיבוי ועל העתיד לגבות לא בדה. אמר ר"א דר"ש היא דר"ש אומ' קדשי' שהוא חייב באחריותן בנכסיו הן אמר ר"י דברי הכל היא משום שבועת מתקנה. ע"ד דר' יוחנן נשבעין לגזברין משום שבועת מתקנה ואם לאו נשבעין לבני העיר שאף ע"פ שבני העיר קבלו עליהן לשלמה אין הקדש יוצא בלא שבועה אלא לר"א נשבעין לבני העיר הדא היא דר"ש אלא גזברין מאי עבידתייהו

ד"א:

מתניתא בשומר שכר אבל בשומר חנם לא כהדא אמר רב אבא הא דאת אמר כשומר שכר נגנבו בליסטים מזוין אבדו כמי ששקעה ספינתו בים א"ר איסטינ' בר סימון אי' דאמר כמאן דאמ' תורמין על הגבוי ועל העתיד לגבות אית מן דאמר אין תורמין לא על הגבוי ולא על העתיד לגבות כהדא א"ר אליעזר דר' שמעון היא דר' שמעון אומר קדשים חייב באחריותן הרי הן כנכסיו רבי יוחנן אמר כדברי הכל היא משום שבועה מתקנו דעתיה דרבי יוחנן ניחא נשבעין דגזברין משום תקנתא אלא לרבי אליעזר גזברין מאי עבידתייהו ונשבעין לבני העיר במעמד גזברין כי היכי דלא נחשדינהו אי נמי דלא נשוו להו פושעים שאפילו קבלו עליהן בני העיר לשלמה אין הקדש יוצא בלא שבועה

ד"ק:

מתני' בשומר חנם אבל בשומר שכר לא בדא. אמר רבי אבא ואפילו תימר בשומר שכר. נגנבו בליסטים מזוין אבדו כמי שטבעה ספינתו בים. א"ר יוסטא בי רבי סימון אתייה כמאן דאמר תורמין על הגבוי ועל העתיד להיגבות. ברם כמאן דאמר אין תורמין לא על הגבוי ולא על הממושכן לא בדא. בני העיר ששילחו את שקליהן נגנבו או שאבדו. א"ר אליעזר דר"ש היא דרבי שמעון אמר קדשים שהוא חייב באחריותן כנכסיו הן. א"ר יוחנן דברי הכל היא משום שבועת תקנה. על דעתיה דרבי יוחנן ניחא. נשבעין לגזברין ואם לאו נשבעין לבני העיר ובני העיר שוקלין תחתיהן הדא היא דרבי שמעון. משום שבועת תקנה. אלא לרבי אליעזר גזברין מאי עבידתייהו נשבעין לבני העיר במעמד גזברין כי היכי דלא לחשדינהו אינמי דלא נשוו להו פושעים אף על פי שקיבלו בני העיר לשלם אין ההקדש יוצא בלא שבועה

כשהוא קובע אותם בנוסח הפנים³⁴. אבל יש שמביא בפירושו גרסאות אחרות³⁵, מבלי להימשך אחריהן בפנים.

יתר על כן. הרא"ף קבע בתוך הנוסח שלו בשתיקה, גרסאות כיוצא באלה, אבל מרובות פי כמה וכמה מהן. הוא גם קיצר את הלשון שבד"ק, ניסח מלים ומאמרים בלשונו הוא, המושפע מלשון הבבלי, והוסיף פה ושם מלים משלו לתוך הנוסח. מוסף על כך, שיבושים בשמות החכמים ומסוגים אחרים, וכן חיסורי מלים ומשפטים. ופירוט דברים אלה, בסעיפים אלה:

1. גרסאות, השלמות והגהות³⁶ ע"פ נוסח הבבלי, ביחוד בנו' המשנה³⁷:
 - [משמיעין (מהדו"ק א' א' 1) תחת משמעין (ד"ק מ"ה ג' 46)], בחדשו לחדשי (שם, 22) ת' בחודש ולחדשי (מ"ה ד' 30)³⁸, משמיעין (שם, 25) ת' משמעין (שם, 33), משמיעין (א' ב' 6) ת' משמעין (שם, 38), אם את אומר (שם, 7) ת' אם אומר את (שם, 39)³⁹, חורף (שם, 13) ת' חדש (שם, 42), לא (שם, 16) ת' א"ל (שם, 45), פומבי (שם, 19) ת' פוממפי (שם, 47), נבעת (שם, שם) ת' נבהת (שם, 48), כלכם⁴⁰ (שם, 21) ת' כולכן (שם, 50), אבא (שם, 22) ת' בא (שם, 51), זו (ב' א' 1) ת' הזאת (שם,

וראה עוד מש"כ לעיל, הע' 23.

33. בציטוט ראשי המאמרים, ובשינויים לשוניים קלילים.
34. להוציא מקום אחד: 'והרי נעשית כיחיד' וכו' וסביבותיהן טהור גרסי (כך!) (ב' ב' 16, מ"ז א' 35-36). גרסה זו היא ע"פ נוסח הבבלי: בינייהו טהור, על גביהן טמא, סביבותיהם טהור. אבל השאיר הנוסח כפנים כמו בירושלמי: ביניהן טהור וסביבותיהן טמא.
 - חוץ מזה ישנן בפירושו, שתי הגהות תמוהות:
 1. 'אף ע"פ שאין מקיימין כן גרסי' והכי איתא בתוספתא [שקלים פ"א ה"ה, מהדו' ליברמן עמ' 201, שורה 3] (ב' ב' 14, מ"ז א' 33). הגהה זו תמוהה. שהרי כ"ה גם בירושלמי גם בבבלי. וצ"ע.
 2. 'ה"ג אמר ר"ח ז"א וכו' (י' א' 1, מ"ז ב' 40-41). לא נתברר לי מה הוא מגיה כאן, שכ"ה גם בירושלמי. ושמא רצה להוציא מגי' הבבלי שגרס בהמשך: 'מחוסר זמן כהן (כך!) נכנס לדיר להתעשר', תחת 'עולין לו מתוך שנתו' שבירושלמי. מעתה, הוא ראה עצמו בהגהותיו, כמכריע בין גי' הירושלמי והבבלי.
35. ואלה הם: 'זגירסת התוספות [מנחות ק"ד א' ד"ה הואיל] והא תנינן כו' (בש"ס וילנא: והדתנן - מ"ע) (י"א א' 6, מ"ז ג' 26-27); 'והרמב"ם גרס קובץ והיינו עני דמקבץ מ"ע (=מגדל עוז לפ"ב מה' שקלים ה"י - מ"ע) (שם, 11; שם, 30-31); 'ובפרק שני דיני [כתובות ק"ז ב'] גרס מבד"ה (י"ג א' 24, מ"ח א' 26); 'ויבומא בבלי [נ"ד א'] גרס בבירייתא התליע' (כ' א' 20, מ"ט ג' 19); 'ואית דגרסי ריבות (הרע"ב, שם - מ"ע) (ל' ב' 30, ג"א א' 7).
36. לדעתו בכל אופן, אבל לא תמיד הן נכונות.
37. חלופי גרסאות אלה הכנסתי בין סוגריים מרובעים, מכאן ואילך.
38. וכ"ה בבבלי. אבל שם 'לחדשי' ל'. והוא השלימה מעצמו ע"פ לה"כ במ' כ"ח: 14. ואמנם, בכמה גרסאות שייזנן בבבלי, ניתן לומר שהוא כתבן כך מלבדו; אבל מכיון שמצאתי להן מקור ברור בנו' הבבלי, כללתי אותן בסעיף זה.
39. והשגיר כך גם לקמן שורה 10: אם את אומר, ת' אם אומר את (מ"ה ד' 40).
40. וכ"ה לה"כ דב' א': 22.

53), יתבין (שם, 14) ת' יתיבין (מ"ו א' 6), אבל לבא⁴¹ לא (שם, 15) ת' אלא לבא (שם, 7), אם את אומר (שם, 17) ת' אם אומר את (שם, 10), הנהוגות (שם, 18) ת' נהוגות (שם, 11), אבל (שם, 21) ת' הא (שם, 14), השדרה (ב' ב' 11) ת' השורה (שם, 30), מפקירי (שם, 22) ת' מבקירין (שם, 42), שהפקר (שם, 23) ת' שהבק' (שם, שם), הפקר (שם, שם) ת' הבקר (שם, 43), דכתיב (שם, שם) ת' כתיב (שם, שם), את⁴² (ג' א' 5) – ליי (שם, 55), [היו (שם, 9) – ליי (מ"ה ד' 2), ליי (שם, שם) – בוי³ (שם, 2), ועבדי וקטני (שם, 11) ת' ולא עבדי ולא קטנים (שם, 4), שוב (שם, 12) – ליי (שם, 5), כל (שם, 13) ת' שכל (שם, 6), כל (שם, 15) ת' וכל⁴³ (שם, 8), ועומר ושתי לחם (שם, 16) ת' והעומר ושתי הלחם⁴⁴ (שם, 9), ליי (שם, שם) – הם (שם, שם), ליי (שם, 17) – אם (מ"ו א' 61), כיון (שם, 25) ת' מכיון (מ"ו ב' 1), אין (ג' ב' 1) ת' אינן (שם, 5), [ליי (שם, 3) – אבל (מ"ה ד' 10), מהן (שם, 4) ת' מידן (שם, 11), ליי (שם, שם) – מידן³ (שם, שם), שנידר (שם, 5) ת' שהוא נידר (שם, 12), שאין נידר ונידב (שם, 6) ת' שאינו לא נידר ולא נידב (שם, 13), שמפורש (שם, שם) ת' וכן מפורש (שם, 13–14), את בית אלוהינו⁴⁵ (שם, 7) ת' בית לאלהינו (שם, 14), שחייבין (שם, שם) ת' חייבין (שם, שם), ונשי ועבדים⁴⁶ וקטני (שם, 8–9) ת' ולא נשים ולא עבדים ולא קטנים (שם, 15–16), ע"י כהן ע"י אשה ע"י עבד ע"י קטן (שם, 9) ת' על יד העבד על יד האשה על יד הכהן על יד הקטן (שם, 16–17), ואם שקל (שם, 9) – ליי (שם, 17), הנותן... ונוטל (שם, 10) ת' נתן.. ליטול (שם, 18), ועל שכינו (שם, 11) ת' על יד שכינו (שם, 19), ועל בן עירו (שם, שם) ת' על יד בן עירו (שם, שם), ואם (שם, שם) ת' אם (שם, שם), וכשחייבין (שם, 12) ת' ושחייבין (שם, 20), [כן הוא (שם, 20) ת' והא כיני (מ"ו ב' 12), לא (שם, 23) – ליי (שם, 16), דאמר ר"מ (ד' א' 6) ת' דרבי מאיר אמר (שם, 28), אפי' (ד' ב' 3) ת' ואפילו (שם, 39), במתנה (שם, 5) ת' מתנה (שם, 41), אמרת (שם, 9) ת' אמר⁴⁷ (שם, 46), אבין (שם, 10) ת' אבון (שם, 48), [ששקלו (שם, 20) ת' ששילחו (שם, 58)], ליי (ז' א' 19) – א"ל (מ"ו ד' 49), בשתיקה⁴⁸ (שם, 21) – ליי (שם, 51), הדא אומרת (ט' ב' 18) ת' זאת אומרת (מ"ז ב' 31), ליתני (שם, 19) ת' ניתני (שם, 32), ליתני (שם, 20) ת' ניתני (שם, 33), תמן תנינן (שם, 23) ת' והתנינן (שם, 37), מסתפק... ומן השני קודם לשלישית⁴⁹ (י' א' 16–17) ת' אין מסתפק... ולא משנייה קודם לשלישית (שם 47–48), כמתובל (י' ב' 7) ת' כמתובל (מ"ז ג' 1), רבי ישמעאל כדעתי... שהוא מצוה⁴⁹ (י"ב ב' 5–7) – ליי (מ"ח א' 1), דר"ח (י"ג ב' 16) ת' ר' חיה⁵⁰ (שם, 46),

41. בנו' הבבלי: להב'.
42. בנו' הבבלי: לא את. ואינו צריך.
43. וגי' ד"ק היא הנכונה.
44. אבל גם בבבלי; הלחם.
45. וכ"ה בעו' ד': 3.
46. ועבדים ליי בנו' הבבלי, ונוסף ע"י הרא"ף.
47. ונו' ד"ק עיקר, שכ"ה הסגנון בירושלמי.
48. וכ"ה בד"ז. ונשמט בטעות בד"ק.
49. מעובד חלקית ע"פ הבבלי.
50. וכן עיקר. ו"הגהת" הרא"ף משובשת.

לנוסח הרא"ף במסכת שקלים

שאל (ט"ו ב' 19) – ל"י (מ"ח ב' 57), בבקר⁴⁸ (שם, 20) – ל"י (שם, 59), לה (ט"ו ד' 22) – ל"י (מ"ח ד' 10), עומר (שם, 27) – ל"י (שם, 16), בקיעין⁵¹ (ט"ו א' 31) ת' בקיאיין (שם, 55), כלי חמדת (כ' א' 14) ת' חמדת (מ"ט ג' 14), ומפצל (שם, 20) ת' ומפציע (שם, 19), מחררה (שם, 29) ת' מתרה (שם, 27), יהואחז מפני יהויקים אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים⁵² (כ"ב א' 13) – ל"י (שם, 59), רוחבן (כ"ב ב' 12) ת' ארכן (מ"ט ד' 22), מכאן לכותל זה וחצי טפח מכאן לכותל זה וטפחיי' לשילוט מקו' שס"ת מונח⁵³ (שם, 13–14) ת' מיכן וחצי טפח מיכן לשילוט ומקום שמניחין בו ספר תורה טפחים (שם, 23–24), ארכן (שם, 22) ת' רחבן (שם, 32), רחבן (שם, 28) ת' ארכן (שם, 37), תני (כ"ה ב' 6) ת' והא תני (נ' ב' 4), ממנחת חוטא (כ"ו ב' 13) ת' מלחם הפנים (שם, 37), דכתיב מנחת תמיד⁵⁴ (כ"ט ב' 26) – ל"י (נ' ד' 39).

2. גרסאות ע"פ המקבילות שבירושלמי:

ליתנן⁵⁵ (ח' ב' 6) ת' למה לי (מ"ו א' 37), תמן תנינן מפנין אפי' ד' וחמש קופות⁵⁶ (י' א' 12) – ל"י (מ"ז ב' 43), ר' יאשיה⁵⁷ (שם, 13) ת' רבי אושעיא (שם, 44), שישתה⁵⁸ (י' ב' 1) ת' שישתנה (שם, 57), מאי⁵⁹ (שם, 15) ת' מאיר (מ"ו ג' 8), דבית רבי ינאי⁶⁰ (שם, 17–18) ת' דבית שמאי (שם, 10), טברנית⁶¹ (שם, 18) ת' טברנית (שם, 11), הישנה⁶² (שם, שם) – ל"י (שם, 11), תני יבש כזית דברי ר' נתן⁶³ (שם, 22–23) – ל"י (שם, 15), מלהכשיר⁶⁴ (י"א א' 6) ת' מן הבשר (שם, 26), הנה אנוכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא⁶⁵ (י"א ב' 27) ת' אז תבין יראת ה' ודעת עליון תמצא

51. בבבלי: פקיעין.

52. השלים: 'יהואחז מפני יהויקים', ע"פ הבבלי. והשאר, ע"פ ההמשך להלן שורה 15.

53. בהשפעת הבבלי. וציין 'גרסי' לגרסא זו, במהדו"ב ט"ו א' ד"ה תן רוחבן.

54. וכ"ה בבבלי מנחות נ"ב א'. וצ"ל: מנחה תמיד (ויק' ו: 13). ומה שמביא בהמשך בפירושו, ד"ה כד תהא, 'מה תמיד אינה בטילה כו', ל"י בנז' הבבלי, ולא בבבלי שם. אבל הוא לשון רש"י שם, ד"ה הא נמי: 'מה תמיד אינו בטל אף היא אינה בטלה'. ועל פיו המשיך הניסוח במהדו"ב י"ח ב' ד"ה כד תהא: 'אף זה אינו בטל'. ושמא רצה לעשותו גרסה כפי שמוכיחה במקצת: 'כו' שבמהדו"ק, אלא ששכח להכניסו לפנים. והעדר הפיסוק בין הלימות לפירוש, בכל פירושו שבשתי המהדורות, מקשה על ההכרעה.

55. בשבת פ"א ה"ב ג' א' 40: לית אנן. וכ"ה בקידושין פ"א ה"ז ס"א א' 57. וקיצר.

56. ע"פ שבת פ"ח ה"א י"א א' 15.

57. כנראה ע"פ המקבילה בשבת פ' י"ח ה"א ט"ו ג' 6. והוא מזכיר אותה כאן ד"ה תני, 'ובפרק מפנין מייתי מתני' דהכא'.

58. כ"ה בשבת פ"ח ה"א י"א א' 25, פסחים פ"י ה"א ל"ז ג' 22. את המקבילה בפסחים, הוא מזכיר בפ"י לעיל י' א' ד"ה כדי גמיה, 'וכן הגרסא בפסחי'.

59. כ"ה בשבת שם, 40. אבל בפסחים שם, 37: מה.

60. כ"ה בשבת שם, 42: פסחים שם, 39.

61. כ"ה בשבת שם, 43: פסחים שם, 40 (אבל שם: טיברנית); וכ"ה בנז' הבבלי. ייתכן אפוא שלקח כאן מנז' הבבלי.

62. כ"ה בשבת שם; פסחים שם (אבל שם: ישנה).

63. כ"ה בשבת שם, 47: פסחים שם, 43–44.

64. כ"ה בשבת שם, 59.

65. כ"ה בשבת פ"א ה"ג ג' ג' 19–20.

- (שם, 61), פליגי בה תרין אמוראין חד אמר טמא וחד אמר טהור⁶⁶ (ל' ב' 11) – ל' (נ"א א' 34).
3. גרסאות ע"פ המשנה:
קיני זבים וקיני זבות⁶⁷ (ו' ב' 30) ת' קיני זבות (מ"ו ד' 28), בני חשמונאי⁶⁸ (כ"ג ב' 24) – ל' (נ' א' 2).
4. גרסאות ע"פ התוספתא:
אסטריאות⁶⁹ (י"א ב' 4) ת' איצטלי (מ"ז ג' 42), כשירה ובלבד⁷⁰ (י"ב א' 15) ת' צריכה (מ"ז ד' 44), כשרה ובלבד⁷⁰ (י"ג ב' 25) ת' צריכה (מ"ח א' 55).
5. גרסאות ע"פ התלמוד הבבלי:
דבר שאינו מסוים... דבר מסוים⁷¹ (ג' ב' 22) ת' דבר מסויים... לא דבר שאינו מסויים (מ"ו ב' 14–15), ולא⁷² (ד' ב' 7) ת' ואחר כך (שם, 45), ולא⁷² (שם, 8) ת' ואחר כך (שם, 46), וחכך כ"ין הטוב וגו'⁷³ (ח' א' 27) ת' דובב שפתי ישנים (מ"ז א' 31), אין אני רואה⁷⁴ (ט"ו ב' 11) ת' אני רואה (מ"ח ב' 49), שהמותיר⁷⁵ (שם, שם) ת' שמא הקדש (שם, 50), ולימא אין אני רואה⁷⁴ (שם, 12) ת' ולא ארא' (שם, 50), שהמותיר⁷⁵ (שם, שם) ת' שמא הקדש (שם, 51), ר' יהודא ור' יוסי⁷⁶ (כ' ב' 19) ת' ר' מאיר ור' יהודה (מ"ט ג' 43–44), שתי אמות ומחצה⁷⁷ (כ"ה ב' 7–8) ת' כשתי אמות (נ' ב' 5), חוץ⁷⁷ (שם, 11) ת' הצפון (שם, 7), בוכליאר⁷⁸ (כ"ז ב' 2) ת' כובלים (נ' ג' 13).
6. גרסה ע"פ הרמב"ם:
המים⁷⁹ (ב' א' 28) ת' האימוס (מ"ו א' 21).
7. גרסאות והגהות משיקול דעתו של הרא"ף:
לומר (ב' א' 13) ת' ללמדך⁸⁰ (מ"ו א' 5), מאדר (ב' ב' 1) ת' באדר⁸¹ (שם, 24), אלא (ג' 66. ע"פ המקבילה לעיל, פ"ג ה"ב מ"ז ג' 28. וציין לה בפ"י כאן, ד"ה ומהו כדון, 'בג' פרקים פירשתי כל הסוגיא').
67. ע"פ המש' כאן, פ"ב מ"ה. וכ"ה בד"ו כאן.
68. הוסיף ע"פ מידות פ"א מ"ו. ובפ"ב מ"ג שם, שהיא המשנה המצוטטת כאן, ל"י.
69. כ"ה בתו' שקלים פ"ב ה"ד, מהדו' ליברמן עמ' 206, שורה 19. והוא מציין לה כאן כפירושו, ד"ה היא היתה.
70. כ"ה בתו' שם ה"ז, עמ' 208, שורות 35–36: נתנדכו מעצמן כשירין, ובלבד שימסרום לצבור. אבל בבבלי יומא ל"ה ב': 'ובלבד שימסרנה לציבור', אבל "כשירה" ל"י.
71. ע"פ בבלי ערכין ו' א'. וציין לה בגליון (אבל שם בטעות: עירובי!).
72. ע"פ בבלי בכורות נ"ו ב'.
73. ע"פ בבלי יבמות צ"ז א'. והוא ראש הפסוק.
74. ע"פ בבלי תמורה כ' א'.
75. ע"פ הבבלי, שם (אכל שם: הואיל ומותר).
76. ע"פ בבלי כריתות ה' א'. וציין לה בגליון.
77. ע"פ בבלי יומא ל"ג ב'. והביאה בתו' שם, ד"ה ולמ"ד.
78. ע"פ בבלי יומא כ"ה א'.
79. ע"פ פיה"מ לרמב"ם כאן, פ"א מ"א.
80. וכ"ה במגילה פ"א ה"א ע' א' 61; וכן תיקן במהדו"ב.
81. וכ"ה במד"ק פ"א ה"ב פ' ב' 61. ואפשר שהשגיר כאן מלעיל ב' א' 29: לא כב' ציינו מאד.

לנוסח הרא"ף במסכת שקלים

ב' 27) ת' לא (מ"ז ב' 19), דאמרן (ז' ב' 17) ת' הדכא (מ"ז א' 1), ר' מנא⁸² (י' א' 25) ת' רבי מאיר (מ"ז ב' 54), ולא כן אמר (י"ג ב' 1) ת' ולא אמר כן (מ"ח א' 32), מתני' (שם, 15) ת' כולה (שם, 45), לעולה (ט"ו ג' 12) ת' שבעוף⁸³ (מ"ח ג' 9), שיכולין (ט"ו ד' 24) ת' שיודעין (מ"ח ד' 13), ועד היכין⁸⁴ (ט"ז א' 8) ת' ועד מטי הן (שם, 31), לזייג⁸⁵ (2x, 2) י"ח ב' 17) ת' לזויג (מ"ט א' 64), אין אתם מחזירין אותו עוד למקומו (כ' ב' 16) ת' עוד אין אתם מחזירין אותו למקומו (מ"ט ג' 40), לכתל... לכותל (כ"ב ב' 23) ת' לכתלים (2x, 2) מ"ט ד' 33), לכותל (2x, 2) שם 28–29) ת' לכתלים (2x, 2) שם, 38), דכתיב (כ"ג א' 26) מה טעמא דרבי יודה (שם, 58), דכתיב ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך⁸⁶ (שם, 29–30) ת' ונתתה את הכפר (כך!) על הארון מלמעלה וגו' (שם, 61), קרו (כ"ד א' 14) ת' צווחין (נ' א' 12), באה⁸⁷ (כ"ד ב' 29) ת' ראה (שם, 52), כתיב (כ"ז א' 3) ת' שנא (נ' ב' 45), ל' (ל' א' 4) – מה תמן צריכה... ליה (נ' ד' 44–45), ל' (שם, 10) – האשה... מתכפרת (שם, 51), ביזנא⁸⁸ (ל"א א' 11) ת' ביסנא (נ"א ב' 11).

8. קיצורי לשון⁸⁹:

קיצורים אלה אינם בנוסח הבבלי, והם מסגנונו של הרב המקצר ועולה בהעתיקו את נוסח ד"ק:

ראשון (א' א' 26) ת' הראשון (מ"ה ד' 34), שני (א' ב' 1) ת' השיני (שם, 35), ראשון (שם, 8) ת' הראשון (שם, 39), ראשון (שם, 11) ת' הראשון (שם, 41), השקלי' (שם, 13) ת' שיקליהן (שם, 42), זהב (ב' א' 3) ת' זהבו (שם, 55), זאת (שם, 4) ת' הזאת (שם, 56), שני (שם, 13) ת' השיני (מ"ו א' 5), ראשון (שם, 14) ת' הראשון (שם, 6), בראשון (שם, 19) ת' באדר הראשון (שם, 11), מהספד ותענית (שם, 19) ת' מן הספד ומן התעני (כך! שם, 11–12), ראשון (שם, 22) ת' הראשון (שם, 15), רבי' (שם, 24) ת' הרבים (שם, 18), והגלגולת (ב' ב' 11) ת' ועל הגולגולת (שם, 30–31), כל (שם, 23) ת' את כל (שם, 42), בון (שם, 28) ת' אבון (שם, 48), שהיו (ג' א' 2) ת' כשהיו

82. אינו לא בשבת פ"ח ה"א י"א א' 23, ולא בפסחים פ"י ה"א ל"ז ג' 21, ולא בברכות פ"א [ה"ד] ג' ד' 27.

83. וכ"ה בבבלי: בעוף. והגהת הרב נכונה.

84. מחק 'מטי' מתוך שסבר שהיא באשגרה מלקמן: מטיא; והחליף 'הן' ל'היכי'. אבל הצורה המקורית היא: עד מטי. ראה מש"כ מורי פרופ' א"ש רוזנטל ז"ל, 'לשונות סופרים', יובל שי, רמת-גן תשי"ח, עמ' 298.

85. זוהי הגהה של הרא"ף. וכן יוצא מפי' שם, ד"ה הגע עצמך, 'וכי לא היה יכול הרמאי לרחוץ ולזייף אותו היום מן החותם'. וכיו"ב לעיל פ"ה ה"א מ"ח ד' 47–48: שהיה מזויג את הפתילות. כ"ה בד"ק (וכ"ה בד"ו). אבל אצל הרא"ף, ט"ז, א', שורה 24: שהיה מזויג פתילות. ופי' שם בד"ה מזייג, 'רחצן ומלבנן ובכך אורן צלול וברור'. כלומר, שהוא מפרש מלה זו מל' ארמית בבליית: זיג – צלול. ראה עה"ש, ערך זג 7, כרך ג', עמ' ר"ע. ופי' משובש הוא.

86. הביא סוף הפסוק (שמ' כה: 21), במקום תחילתו. ונכון. אם כי גם בירושלמי הכוונה לסופו, כידוע.

87. הגיה את נו' ד"ק. וקרוב לזה בבבלי: יצתה.

88. והוא חילוף מצוי בשם זה. ראה ח' אלבק, מבוא לתלמודים, ת"א תשכ"ט, עמ' 253, ערך ר' יצחק בר ביסנא.

89. הדוגמאות הבאות לקוחות כולן מפ"א, מכיון שרק אותו בדקתי בדיקה לשונית מקיפה. ראה מש"כ לעיל בפתיחת המאמר, ד"ה בבדיקה זו.

(שם, 53), וזכות (ג' ב' 19) ת' וקיני זכות (מ"ז ב' 11), נגד (ד' ב' 1) ת' כנגד (שם, 37), נגד (שם, 3) ת' כנגד (שם, 39), נגד (שם, 4) ת' כנגד (שם, 40), ל"י (2x, שם, 7) – את"ב (שם, 45), ל"י (שם, 8) – את"י (שם, 45), שזורי (שם, 16) ת' השזורי (שם, 54).

9. לשונותיו של הרא"ף:

הרא"ף מחליף לעתים, מלה במלה קרובה, או צורה בצורה מקבילה, בהשפעת לשון המקרא, המשנה והתלמוד. הצורות הבאות לא נמצאות בנוסח הבבלי: היאך (א' א' 25) ת' היך (מ"ה ד' 33), קריאתה (א' ב' 5) ת' קרייתה (שם, 37), היא (שם, 18) ת' הית' (שם, 46), שיהיא⁹⁰ (ב' א' 8) ת' שתהא (שם, 60), ניכסוי (ד' ב' 10) ת' נכסוי (מ"ו ב' 47).

אלה הן דוגמאות מעטות מפ"א בלבד. אבל לשונותיו של הרא"ף משתקפות לא רק בסעיף זה, אלא גם בסעיפים אחרים. הרי כל חילוף מלים או צורות, וכל פרפרזה שאנו מוצאים אצלו, כאשר ההבדלים בין הלשונות הוא לשוני סגנוני, לא תוכני, מבטאים את נטיותיו הלשוניות והסגנוניות.

10. מלים נוספות:

הרא"ף הוסיף מדעתו מלים לנוסח המסכת. מהן הגהות, מהן לשונות פירושי, ומהן המשקפות את סגנונו או את סגנון הירושלמי במקו"א:
השנה⁹¹ (א' א' 22) – ל"י (מ"ה ד' 30), את (א' ב' 7 – שם, 38), אלא⁹² (ב' א' 14 – מ"ו א' 7), כולה (ב' ב' 23 – שם, 42), דתנן (ג' א' 23 – שם, 66), היא (ד' א' 6 – מ"ו ב' 28), ופטורין מן המעשר (ד' ב' 4 – שם, 40), שהן חייבין (שם, 6) שחייבין (שם, 44), אוף הכא (ה' א' 7) ת' והכא (מ"ו ג' 22), כבל תאחר (ט' א' 9 – מ"ז ב' 12), את השוויין⁹³ (ט' ב' 15 – שם, 28), ומשניתין (כך!) על הדימוס (י"ב ב' 17) ת' אחר כך (מ"ח א' 10), בן יהודה (ט"ז ב' 5 – מ"ח ב' 44), תיקנו אלא (ט"ו ד' 3–4 – מ"ח ג' 48), העומר (שם, 29 – מ"ח ד' 20), אמור (ט"ז א' 23 – שם, 46), עיבור צורה (כ"ח א' 6) ת' צורה (נ' ג' 26).

11. שיבושים בשמות החכמים ובמלים אחרות:

ר"א (א' א' 13) ת' ר' שמואל (מ"ה ד' 24), ר"ת (א' ב' 11) ת' רבי חזקיה (שם, 41), ר"ת (שם, 22) ת' רבי חייא (שם, 51), רב הונא (ד' ב' 14) ת' אבא בר רב הונא⁹⁴ (מ"ו ב' 52), ר' יוסי (ו' ב' 32) ת' ר"י (= ר' יוחנן, מ"ו ד' 30), בר כהנה (י' ב' 29) ת' בר ביסנא (מ"ז ג' 21), ר' יוחנן (ל' א' 7) ת' רבי יונתן (נ' ד' 47–48).
אותן (ב' א' 28) ת' אותו (מ"ו א' 21), הולכות (ב' ב' 13) ת' הולכת (שם, 32), היה (שם, 15) ת' היו (שם, 34), בעי (שם, 18) ת' בעא⁹⁴ (שם, 37), לפניה⁹⁵ (שם, 20) ת' לפנייהן (שם, 39), לכל (שם, 23) ת' וכל (שם, 43), אבן (ג' א' 3) ת' אבל (שם, 53), עמו (ג' ב' 28) ת' עמה (מ"ו ב' 20), בזה ובוה (ד' ב' 7) ת' מזה ומזה (שם, 44), דתנינן (י"ג ב' 24) ת' דתני (מ"ח א' 54), אעל (ט"ז א' 24) ת' עאל (מ"ח ד' 48), וכולי וקיים (כ"ב א' 7) ת'

90. בשיבוש. ולדרכו היה צ"ל: שתהיא.

91. השלים מדעתו את הפסוק (במ' כח: 14).

92. ל"י גם במגילה פ"א ה"א ע' א' 62.

93. המשיך את הציטט מעליל שורה 14.

94. וכ"ה בנו' הבבלי.

95. ואפשר שחסר כאן סי' הקיצור.

וכולו קיים (מ"ט ג' 54), גדולו' (כ"ד א' 13) ת' גדולה⁹⁶ (נ' א' 10), כה (שם, 27) ת' עכו (שם, 25), משה⁹⁷ (כ"ה ב' 25) ת' שלמה (נ' ב' 15).

מקצתם של שיבושים אלה הם שגיאות דפוס, ומקצתם תוקנו במהדו"ב.

12. מלים ומאמרים חסרים:

דמתנית' (א' א' 21 – מ"ה ד' 29), רב הונ' אמ' (שם, 25 – שם, 33), אף (א' ב' 9 – שם, 40), לא כדי... בניסן (שם, 13 – שם, 42-43), וגו' (שם, 20) ת' את... באזניהם (שם, 49), וגו' (שם, 22) ת' ויתנו את קולם (שם, 51), בפיה (ב' ב' 8 – מ"ו א' 28), בו (שם, 18 – שם, 38), מן הדא (שם, 26 – שם, 45), של (ג' א' 1 – שם, 50), וכו' (שם, שם) ת' את... מעוברת (שם, 51-52), וגו' (ד' א' 6) ת' וצדקה... בירושלם (מ"ו ב' 27), חוץ מן השקלים (ה' א' 4 – מ"ו ג' 20), שבועת (ה' ב' 4 – שם, 38), א"ר לעזר (שם, 11 – שם, 43), אותה השני (הכר'!) (ו' ב' 4 – מ"ו ד' 8), ר' יודה ור' נחמיה (שם, 15 – שם, 16), צילמא (ח' א' 8 – מ"ז א' 14), מאן אינון אבות העולם (ט' ב' 9 – מ"ז ב' 22), אמר ליה אין א"ל (שם, 23 – שם, 36), ומשלימין (י"ב א' 22) ת' ולא משלימין (מ"ז ד' 51), מתני (כך!) דר' ישמעאל... הסוריא (שם, 23 – שם, 52-53), מבדק הבית (י"ג א' 20) ת' מתרומת בדק הבית (מ"ח א' 23), דתנינא⁹⁸ (י"ד א' 1) ת' דתנינן תמן (שם, 56), עליהן (ט"ו ד' 1 – מ"ח ג' 42), מאן דאמר... וחביריו (שם, שם – שם, 43-46), א"ר אחא (ט"ז א' 28 – מ"ח ד' 52), ושמה ירפאו (כ"ד ב' 10) ת' ששמו ולא ירפאו⁹⁹ (נ' א' 31), ומנורה בצפון (כ"ה ב' 6 – נ' ב' 4), מין... בית ה¹⁰⁰ (כ"ז א' 8 – שם, 49), לא צורכה... לשקלים (כ"ז ב' 3 – נ' ג' 14), אחי (שם, 9 – שם, 19), ר"ש... שם¹⁰⁰ (ל' א' 25 – נ"א א' 22).

חלק מחסרונות אלה ישנו בלימות מה שמוכיח שהוא שגיאת דפוס, וחלקם הושלם במהדו"ב.

גם מבחינה חיצונית, שינה הרא"ף את צורתה של המסכת. וזא הכניס את המשניות לתוך הגמרא בציון 'מתני', כאשר המונח הבבלי 'גמרא' מציין את התלמוד במקום 'הלכה' שבירושלמי. הוא צירף משניות וחלקיהן למשנה אחת גדולה¹⁰¹, וכתוצאה מכך השמיט

96. אבל בהמשך בל' יחידה גם אצל הרא"ף: אינה יכולה לעבור בו.

97. אבל בפ"י לנכון: 'כילו זהבו של שלמה וכדמסיק נוטל אלף כו'. ואין מקום לגי': משה, ואין לה זכר במקו"א. היא, בודאי, פליטת קולמוס של הרא"ף באשגרה מלעיל שורה 20. אלא שכבר נדמתה לו כגירסא, עד שבא להוציא ממנה במהדו"ב: 'כילו זהב של שלמה גרסי' וכדמסיק נוטל אלף כולי' (ט"ז א'). ואעפ"כ 'משה', גם בנו' הפנים שבמהדו"ב, (שם שורה 24). ולפי דרכנו למדנו, שגרסאותיו במהדו"ק, היו נקוטות בידו כנוסח העיקרי של המסכת.

98. לשון בבלי.

99. המלה 'ולא' הושמטה בטעות הדפוס: כמו שמוכח במהדו"ב ט"ו ב' ד"ה מקום הוא. ושם הוא ממשיך: 'וי"ג ששמו ולא ירפאו'. והיא גי' ד"ק. 'ושמו' גם בנו' הבבלי. מכאן, שהגי' 'ושמה', היא הגהה של הרא"ף.

100. וכן ל' בנו' הבבלי.

101. ואלה הן: פ"א מ"א וב' (א' א' 1 ואילך), שם מ"ג וד' (ג' א' 9), שם מ"ה-ד' (ג' ב' 3), פ"ב מ"ג וד' (ה' ב' 22), שם מ"ה ומחצית מ"ו (ו' ב' 22), פ"ג מ"ג וד' (י"א א' 19), פ"ד מ"ב-ד' (י"ב ב' 19), שם מ"ו-י' (י"ד ב' 12), פ"ה מ"ד-ד' (י"ח א' 12), פ"ו מ"א-ב' (כ' א' 1), שם מ"ג-ה' (כ"ג ב' 2), שם מ"ז-ח' (כ"ז א' 1), פ"ז מ"ב-מחצית מ"ד (כ"ז ב' 15), שם מחצית מ"ד-ד' (כ"ח ב' 14), פ"ח מ"א-ג' (ל' א' 13), שם, מ"ד-ה' (ל' ב' 24), שם מ"ז-ד' (ל"א א' 12).

פסקאות¹⁰² שבתחילת ההלכות, מחק את המלה 'הלכה' שבראש כמה מהן בצרפו אותן להלכה אחת¹⁰³, וכן הוסיף לעתים פסקאות משלו ת' המלה 'הלכה'¹⁰⁴, ובמקומות אחרים¹⁰⁵. וכך, הוא העניק ל'שקלים' חזות של מסכת בבבלי.

ולסיכום: נוסח מהדור"ק של הרא"ף הוא נוסח אקלקטי ומעובד. הוא בחלקו מעשה פסיפס של אבנים שנאספו ממקומות שונים: מנוסח הירושלמי שבד"ק, נוסח הבבלי, התוספתא, התלמוד הבבלי ומקורות אחרים. בנוסח זה אבד כליל נוסחה המקורי של המסכת. אין זה תואם יותר לא את הנוסח שבירושלמי, ולא את זה שבבבלי. הרי זה נוסח שנוצר במהלך הרבע האחרון של המאה הי"ז, ואינו חשוב לנו אלא כמוצג הסטורי המלמד הרבה על שיטות מחברו, ועל יחסם של חכמים מסוימים לנוסח הירושלמי.

102. ואלה הן: באחד באדר משמעין כו' (א' א' 10, מ"ה ד' 22), אילו חייבין בקולבון כו' (ד' א' 6, מ"ו ב' 28), בשלשה פרקים בשנה כו' (ט' א' 1, מ"ז ב' 7), התרומה מה היו עושין בה כו' (י"ב א' 6, מ"ז ד' 36), פרה ושעיר כו' (י"ג א' 10, מ"ח א' 13), המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין לכל קרבנות ציבור (י"ד ב' 26, מ"ח ב' 16-17), אילו הן הממונין שהיו במקדש כו' (ט"ו ג' 25, מ"ח ג' 41), בן אחייה על חולי מיעים (ט"ז א' 4, מ"ח ד' 26-27), שלשה עשר שופרות כו' (כ' א' 10, מ"ט ג' 10), מעות שנמצאו בין שקלים לנדבה כו' (כ"ז ב' 1, נ' ג' 12), כל הרוקין כו' (ל' א' 22, נ"א א' 19). במקום א' הוא קיצר את הפסקה: הנכרי והכותי כו' (ג' ב' 15), ת' הנכרי והכותי ששקלו אין מקבלין מידן (מ"ו ב' 7).

103. ואלה הן: הלכה ב (ב' ב' 19, מ"ו א' 38), הלכה ד (ג' א' 19; שם, 62), הלכה ז (י"ד ב' 28, מ"ח ב' 20), הלכה ח (ט"ו ב' 15; שם, 54), הלכה ט (שם, 20; שם, 59), הלכה י (שם, 21; שם, 60). במקום א' רשם מתני' ת' הלכה: הלכה ג (ג' א' 9, מ"ו א' 59).

104. ואלה הן: ר"ע אומר אין משתכרין כו' (י"ג ב' 12) ת' הלכה ד (מ"ח א' 42); מותר פירות כו' (שם, 15) ת' הלכה ה (שם, 45); ושם היום כתוב כו' (י"ח ב' 14) ת' הלכה ח' (וצ"ל: ה'. מ"ט א' 62); נמצא בגבולין כו' (כ"ח א' 9-10) ת' הלכה ג' (נ' ג' 28).

105. ואלה הן: מותר נוזר לנדבה (ו' א' 22 - ז' ב' 1, מ"ו ד' 52. אבל זו ישנה בנוסח הבבלי: מותר נדר (כך!) לנדבה וכו'); מחצה למחצה יפלו לנדבה (כ"ז ב' 3, ג' ב' 14); בשר שנמצא כו' (כ"ח א' 4; שם, 25).